

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૨૮૯૧/૨૦૧૬

[આર/એસસીએ/૧૨૮૯૧/૨૦૧૬ માં તારીખ ૧૭/૦૮/૨૦૨૫ ના  
હુકમની સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સની નોંધ પર]

=====

નિરંજન મુકુંદરાય વ્યાસ ... અરજદાર(રો)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય ... સામાવાળા(ઓ)

=====

**ઉપસ્થિતિ:**

અરજદાર(રો) નં. ૧ તરફે શ્રી મનન એ. શાહ (૫૪૧૨)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે સુશ્રી શ્રુતિ ધ્રુવ, એ.જી.પી.

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે લો ઓફિસર બ્રાન્ચ (૪૨૦)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે શ્રી હમેશ સી. નાયડુ (૫૩૩૫)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે નોટિસની બજવણી થયેલ છે

=====

કોરમ: માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એ.એસ. સુપેહિયા

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એલ.એસ. પીરઝાદા

તારીખ : ૧૬/૧૦/૨૦૨૫

મૌખિક હુકમ

(દ્વારા : માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એ.એસ. સુપેહિયા)

શીર્ષકવાળા હુકમમાં નીચે મુજબના સુધારાઓ માટે સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સની નોંધ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

નોંધમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને ધ્યાને લેતાં, તારીખ ૧૭.૦૯.૨૦૨૫ ના હુકમમાં, નીચે મુજબના શબ્દો તે હદ સુધી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે પેરાગ્રાફ નં. ૩ માં, “...સમિતિએ તેનો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો જેમાં એવું જણાયું હતું કે ...સહિત ૧૮ ન્યાયિક અધિકારીઓ નિવૃત્ત થયા. સમિતિએ તારીખ ૨૩.૦૬.૨૦૧૬ નો તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો.....” શબ્દોને “...સમિતિએ તેનો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો જેમાં એવું જણાયું હતું કે ....સહિત ૧૮ ન્યાયિક અધિકારીઓ નિવૃત્ત થયા.. સમિતિએ તારીખ ૨૩.૦૩.૨૦૧૬ નો તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો.....” તરીકે વાંચવામાં આવે.

તે મુજબ, સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સની નોંધ મંજૂર કરવામાં આવે છે. બાકીનો હુકમ યથાવત રહેશે.

(એ. એસ. સુપેહિયા, ન્યાયમૂર્તિ)

(એલ. એસ. પીરઝાદા, ન્યાયમૂર્તિ)

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે  
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૮૯૧/૨૦૧૬

વિથ

સિવિલ એપિલિકેશન (ફોર ડાયરેક્શન) નં. ૧/૨૦૧૭

ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૮૯૧/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એ.એસ. સુપેહિયા સહી/-

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એલ.એસ. પીરઝાદા સહી/-

| રિપોર્ટિંગ માટે માન્ય | હા | ના |
|-----------------------|----|----|
|                       |    |    |

નિરંજન મુકુંદરાય વ્યાસ ... અરજદાર(રો)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય ... સામાવાળા(ઓ)

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં. ૧ તરફે વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી આર.આર. માર્શલ સાથે શ્રી મનન એ. શાહ (૫૪૧૨)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે સુશ્રી શ્રુતિ ધ્રુવ, એ.જી.પી.

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે લૉ ઓફિસર બ્રાન્ચ (૪૨૦)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે શ્રી હમેશ સી. નાયડુ (૫૩૩૫)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે નોટિસની બજવણી થયેલ છે

કોરમ: માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એ.એસ. સુપેહિયા

અને

**માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એલ.એસ. પીરઝાદા**  
**તારીખ : ૧૭/૦૮/૨૦૨૫**  
**મૌખિક ચુકાદો**  
**(માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એ.એસ. સુપેહિયા દ્વારા)**

૩૯. વિદ્વાન વકીલો સંબંધિત સામાવાળા(ઓ) વતી રૂલની નોટિસની બજવણી માફ કરે છે.

૧ .હાલની અરજી ગુજરાત રાજ્યમાં ન્યાયિક અધિકારી તરીકે ફરજ બજાવતા અરજદારની અકાળે નિવૃત્તિ જાહેર કરતા કાયદા વિભાગ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા તારીખ ૧૮.૦૭.૨૦૧૬ ના જાહેરનામામાંથી ઉદ્ભવે છે. સંબંધિત અરજદારનું નામ સદર જાહેરનામાના ક્રમ નં. ૧૫ પર આવે છે.

૨ .અરજદાર, કે જેઓ એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા, તેમને ૫૬ વર્ષ અને ૦૮ મહિનાની વય પ્રાપ્ત કરવા પર જાહેર હિતમાં અકાળે નિવૃત્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

૩ .હાઈકોર્ટે વહીવટી પક્ષે ગુજરાત રાજ્યના ન્યાયિક અધિકારીઓના સેવા રેકૉર્ડ, જેવા કે વાર્ષિક ગુપ્ત અહેવાલો, નિકાલ, ફરિયાદો, તકેદારી ફરિયાદો અને ખાતાકીય તપાસ વગેરેની ચકાસણી કરીને તેમની કામગીરીની તપાસ કરવા માટે એક કવાયત હાથ ધરી હતી અને તે અનુસાર, હાઈકોર્ટના ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોની સમિતિ રચવામાં આવી હતી કે જેણે સેવા

રેકૉર્ડની ચકાસણીની જરૂરી ક્વાયત હાથ ધરી હતી, અને આખરે, સદર સમિતિએ તેનો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો જેમાં એવું જણાયું હતું કે હાલના અરજદાર સહિત ૧૮ ન્યાયિક અધિકારીઓને અકાળે નિવૃત્ત કરવા જરૂરી હતા. સદર સમિતિએ ચેમ્બર સમક્ષ તારીખ ૨૩.૦૬.૨૦૧૬ નો તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો અને તારીખ ૧૪.૦૭.૨૦૧૬ ના રોજ ચેમ્બર બેઠક યોજાઈ હતી અને સમિતિનો અહેવાલ સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો અને તે અનુસાર, નોટિસના બદલામાં ત્રણ મહિનાનો પગાર આપીને ગુજરાત સ્ટેટ જ્યુડિશિયલ સર્વિસ રૂલ્સ, ૨૦૦૫ (સંક્ષિપ્તમાં “૨૦૦૫ ના નિયમો”) ના નિયમ ૨૧ ની જોગવાઈઓ હેઠળ અરજદાર સહિત ૧૮ ન્યાયિક અધિકારીઓને અકાળે નિવૃત્ત કરવા માટે રાજ્ય સરકારને ભલામણ કરવામાં આવી હતી. સદર ભલામણો સ્વીકારવામાં આવી હતી, અને રાજ્યપાલે તેને મંજૂરી આપી હતી, અને આખરે, તે અરજદારને સેવામાંથી અકાળે નિવૃત્ત કરવા માટેની હાઈકોર્ટની ભલામણોને મંજૂર કરતા તારીખ ૧૮.૦૭.૨૦૧૬ ના જાહેરનામાના બહાર પાડવામાં પરિણમી હતી.

### અરજદાર તરફે કરવામાં આવેલી રજૂઆતો

૪ .અરજદાર તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી માર્શલે રજૂઆત કરી છે કે તારીખ ૧૮.૦૭.૨૦૧૬ નું વાદગ્રસ્ત જાહેરનામું કાયદાકીય સત્તા વિનાનું છે કારણ કે તે હાઈકોર્ટ દ્વારા ગુજરાત સરકારને કરવામાં આવેલી ભલામણ પર પસાર કરવામાં આવ્યું હતું, રાજ્યપાલને નહીં. તેમણે ૨૦૦૫ ના સદર

નિયમોના નિયમ ૨૦ ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપ્યો છે અને, તેની સરખામણીમાં, સરકાર અને રાજ્યપાલની વ્યાખ્યા વાંચી સંભળાવી છે, જે અનુક્રમે નિયમ ૨(બી) અને ૨(સી) માં સમાવિષ્ટ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હોવાથી, ભલે તે રાજ્યપાલના નામે હોય, રાજ્યપાલ પાસે હાઈકોર્ટ દ્વારા મોકલવામાં આવેલી ભલામણની તપાસ કરવાનો કોઈ અવસર ન હતો. આમ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે રાજ્યપાલની તેમની વ્યક્તિગત ક્ષમતામાં અનુપસ્થિતિમાં અરજદારને અકાળે નિવૃત્ત કરી શકાયા ન હોત. તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત એન્ડ અનધર વિ. ઓનરેબલ મિ. જસ્ટિસ (રિટાયર્ડ) રમેશ અમૃતલાલ મહેતા એન્ડ અધર્સ, (૨૦૧૩) ૩ એસ.સી.સી. ૧ અને પી.ડી. ગોયલ વિ. સ્ટેટ ઓફ હિમાચલ પ્રદેશ શ્રુ ઈટ્સ રજિસ્ટ્રાર જનરલ, ૨૦૧૭ (૧૬) એસ.સી.સી. ૩૯૦ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપ્યો છે.

૫ .આ સંબંધમાં, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી માર્શલે હાઈકોર્ટ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામાની વિગતોનો સંદર્ભ આપ્યો છે. તેમણે અરજદારની સેવાની વિગતો તરફ વધુમાં ધ્યાન દોર્યું છે અને રજૂઆત કરી છે કે વાસ્તવમાં, અરજદારના ગુપ્ત અહેવાલમાં કોઈ પ્રતિકૂળ નોંધ ન હતી અને તેઓ એક ઉત્કૃષ્ટ ન્યાયિક અધિકારી હતા. તેમણે વર્ષ ૧૯૯૬ થી ૨૦૧૫ સુધીની નોંધો તરફ ધ્યાન દોર્યું છે. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અરજદારનો છેલ્લો ૦૫ વર્ષનો નિકાલ નબળો હતો તેવો માત્ર આક્ષેપ

કરીને જ તેમને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરવામાં આવ્યા છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે તારીખ ૦૧.૦૮.૨૦૧૧ થી ૦૫.૦૫.૨૦૧૪ ના સમયગાળા દરમિયાન, જ્યારે અરજદાર સિટી સિવિલ કોર્ટ ખાતે નિયુક્ત હતા ત્યારે તેઓને હૂય ટ્રેજેડી કેસ (લક્ષ્કાંડ) સંબંધિત અત્યંત સંવેદનશીલ કેસ સોંપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ઝેરી દારૂ પીવાના કારણે ૧૪૭ લોકોના મોત થયા હતા અને ૨૦૫ લોકો ઇજાગ્રસ્ત થયા હતા. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે અરજદારે ૨૦૮ સાક્ષીઓની જુબાની નોંધી હતી, જેમાં સમય ગયો હતો અને આમ, તેઓ અન્ય કેસોનો નિકાલ કરી શક્યા ન હતા. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર અત્યંત પ્રામાણિક અધિકારી હતા અને તેઓને ડેડવૂડ ગણી શકાય નહીં અને સેવામાંથી ફરજિયાત નિવૃત્ત કરી શકાય નહીં. જોકે વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી છે કે અરજદારે તેઓને સેવામાંથી ફરજિયાત નિવૃત્ત કરવામાં હાઇકોર્ટ તરફથી કોઈ બદદાનત હોવાનો આક્ષેપ કર્યો નથી, પરંતુ તે જ સમયે તેઓ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હાઇકોર્ટે તેની વહીવટી પાંખ પર અરજદારના કામની કદર કરવી જોઈતી હતી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે અરજદાર એક કાર્યક્ષમ, પ્રામાણિક, નિષ્ઠાવાન અને મહેનતુ ન્યાયાધીશ હતા અને જોકે અકાળે નિવૃત્તિનો હુકમ સજા ન હોઈ શકે, છતાં તે કલંકરૂપ સ્વરૂપનો છે.

### **સામાવાળા-હાઇકોર્ટ તરફે કરવામાં આવેલી રજૂઆતો**

૬ .ઉપરોક્ત રજૂઆતોના જવાબમાં, હાઇકોર્ટ તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી

નાયડુએ, સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૦૭૭૨/૨૦૦૮ માં આપવામાં આવેલા આ અદાલતના તારીખ ૨૫.૦૭.૨૦૨૫ ના રોજના નિર્ણય પર આધાર રાખતાં રજૂઆત કરી છે કે આ અદાલતે ૫૫-૫૮ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરવા પર ન્યાયિક અધિકારીઓને સેવામાંથી અકાળે નિવૃત્ત કરવા સંબંધિત સમાન હકીકતો અને મુદ્દાઓ પર અગાઉથી જ વિચારણા કરી લીધી છે. તેમણે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૪૧૨૮/૨૦૧૭ માં પસાર કરાયેલા તારીખ ૦૪.૦૮.૨૦૨૫ ના ચુકાદા અને હુકમ પર વધુ આધાર રાખ્યો છે અને વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે થોડા ન્યાયિક અધિકારીઓએ રિટ અરજીઓ દાખલ કરીને આ જ જાહેરનામાને પડકાર્યું હતું અને તે આ અદાલત દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા વિવિધ હાઈકોર્ટોને પાઠવવામાં આવેલા તારીખ ૧૪.૧૦.૨૦૦૮ ના પત્રવ્યવહારને ધ્યાને રાખીને, જેઓ ડેડવૂડ હતા તેવા ન્યાયિક અધિકારીઓને દૂર કરવા માટે એક કવાયત હાથ ધરવામાં આવી હતી, અને તે અનુસાર, તેમના સેવા રેકૉર્ડની ચકાસણી કરવા માટે એક સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર વિરુદ્ધ તકેદારી ફરિયાદો પણ હતી અને સમિતિએ સી.આર. તેમજ ૦૫ વર્ષના નિકાલ સહિતના સમગ્ર રેકૉર્ડ પર વિચારણા કરી છે, જે સોગંદનામામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે.

૭ .વાદગ્રસ્ત જાહેરનામું બહાર પાડવામાં રાજ્યપાલ પાસે સત્તાનો અભાવ હોવા

અંગેના આક્ષેપના સંબંધમાં, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મહેતાએ ગુજરાત ગવર્નમેન્ટ રૂલ્સ ઓફ બિઝનેસ, ૧૯૯૦ (સંક્ષિપ્તમાં, “૧૯૯૦ ના નિયમો”) સાથે વંચાણે લેતાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૩ ની જોગવાઈઓ, વધુ ખાસ કરીને નિયમ ૮ નો સંદર્ભ આપ્યો છે અને રજૂઆત કરી છે કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ મુજબ, માનનીય મુખ્યમંત્રીની મંજૂરી પછી રાજ્યપાલના નામે જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે, અને તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે તે કાયદાકીય સત્તા વિનાનું હતું. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે ૫૦-૫૫ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરવા પર કર્મચારીઓની ફરજિયાત નિવૃત્તિ સંબંધિત મૂલ્યાંકન મુખ્યમંત્રી તરફ મોકલવાનું હોય છે અને રૂલ્સ ઓફ બિઝનેસ હેઠળ માનનીય મુખ્યમંત્રી કાર્યાલયનો નિર્ણય એ આખરે, રાજ્યપાલનો જ નિર્ણય છે.

૮ .વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મહેતા દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ૧૯૯૦ ના નિયમોના નિયમ ૧૨ અને ૧૩ મુજબ, “રાજ્ય સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી કરવામાં આવેલા અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવેલા તમામ હુકમો અથવા દસ્તાવેજો રાજ્યપાલ દ્વારા અથવા તેમના હુકમથી કરવામાં આવેલા અથવા તેમના નામે અમલમાં મૂકવામાં આવેલા હોવાનું દર્શાવવામાં આવશે”. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આ એવો કેસ નથી કે જ્યાં રાજ્યપાલે પોતાની અંગત વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાનો હોય અને દરેક અધિકારીની ફાઈલોની ચકાસણી કરીને વ્યક્તિગત રીતે નિર્ણય લેવાનો હોય. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સમગ્ર કવાયત

હાઈકોર્ટ દ્વારા તેની વહીવટી પાંખ પર અગાઉથી જ હાથ ધરવામાં આવી હતી, તે પણ ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોની બનેલી સમિતિ દ્વારા, અને આખરે, સદર સમિતિનો અહેવાલ ચેમ્બર દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો અને આવી ભલામણો રાજ્ય સરકારને મોકલવામાં આવી હતી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર દ્વારા રિટ અરજીમાં પ્રથમ વખત ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલા ટેકનિકલ આધાર પર સદર જાહેરનામું રદ કરી શકાય નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હાઈકોર્ટની રિવ્યુ કમિટીએ અરજદારના સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડ પર વિચારણા કરી હતી અને તમામ ક્વાર્ટર્સમાં તેમની કામગીરીની ઝીણવટભરી ચકાસણી અને મૂલ્યાંકન કર્યું હતું અને આખરે, સદર સમિતિએ અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે સેવાના છેલ્લા ૫ વર્ષ દરમિયાન, અરજદારે અપૂરતી અને નબળી કામગીરી કરી હતી અને તે અનુસાર, ૫૬ વર્ષ અને ૦૯ મહિનાની વયે પહોંચવા પર તેમને અકાળે નિવૃત્ત કરવામાં આવ્યા હતા. આમ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હાલની રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં અને તેને નામંજૂર કરવી જોઈએ.

### વિશ્લેષણ અને અભિપ્રાય

૯ .અમે સંબંધિત પક્ષકારો તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલોને લંબાણપૂર્વક સાંભળ્યા છે અને તેઓ દ્વારા ધ્યાન દોરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોનું પણ અવલોકન કર્યું છે.

૧૦ .રેકૉર્ડ પર જે હકીકતો પ્રસ્થાપિત થાય છે તે એ છે કે તારીખ

૧૮.૦૭.૨૦૧૬ ના જાહેરનામા દ્વારા, એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ તરીકે ફરજ બજાવતા અરજદારને ૫૬ વર્ષ અને ૦૯ મહિનાની વય પ્રાપ્ત કરવા પર સેવામાંથી અકાળે નિવૃત્ત કરવામાં આવ્યા છે.

૧૧ .ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા તમામ હાઈકોર્ટોને લખવામાં આવેલા તારીખ ૧૪.૧૦.૨૦૦૮ ના પત્રવ્યવહારને ધ્યાને રાખીને ૫૦ વર્ષ અથવા ૫૫ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં સમગ્ર દેશમાં ન્યાયિક અધિકારીઓની ક્ષમતાના મૂલ્યાંકનની ક્વાયત હાથ ધરવામાં આવી હતી. તેમાં એવી લાગણી વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી કે, જેઓ આજસુ, અશક્ત અથવા શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતા ધરાવતા જણાય તેવા ન્યાયિક અધિકારીઓને દૂર કરવાના હેતુથી, ઓલ ઇન્ડિયા જજીસ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના પ્રકાશમાં, ૫૮ વર્ષ ઉપરાંત ૫૦ અથવા ૫૫ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરવા પર આવા અધિકારીઓના આકલનની જોગવાઈ કરવા માટે સેવા નિયમોમાં યોગ્ય સુધારો કરી શકાય છે. તે અનુસાર, ન્યાયિક નિયમોના નિયમ ૨૧ હેઠળ જરૂરી હોય તે મુજબ, હાઈકોર્ટના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ રાજ્યના તમામ ન્યાયિક અધિકારીઓ કે જેમણે ૫૦ વર્ષ, ૫૫ વર્ષ અને ૫૮ વર્ષની વય પૂર્ણ કરી હોય તેવા અધિકારીઓના મૂલ્યાંકનની જરૂરી ક્વાયત હાથ ધરી હતી.

૧૨ .તે અનુસાર, ન્યાયિક અધિકારીઓની કામગીરીની ચકાસણી અને મૂલ્યાંકન કરવા માટે આ અદાલતના ૦૩ માનનીય ન્યાયાધીશોની એક

સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી, જેમાં અરજદારનો પણ સમાવેશ થતો હતો. આખરે, સદર સમિતિએ તારીખ ૨૩.૩.૨૦૧૬ ના તેના અહેવાલમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે વાર્ષિક ગુપ્ત અહેવાલ, નિકાલ, ફરિયાદો, તકેદારી ફરિયાદો, ખાતાકીય તપાસ વગેરે જેવા તેમના સેવા રેકૉર્ડ પર વિચારણા કર્યા પછી ૧૮ ન્યાયિક અધિકારીઓને જાહેર હિતમાં અકાળે નિવૃત્ત કરવા જરૂરી છે, સિવાય કે એક અધિકારી કે જેઓ આ પ્રક્રિયા દરમિયાન વ્યવસ્થાપિતની વચે પહોંચતાં અગાઉથી જ નિવૃત્ત થઈ ચૂક્યા હતા. તે અનુસાર, સદર અહેવાલ ચેમ્બર સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો હતો, અને તારીખ ૧૪.૦૭.૨૦૧૬ ના રોજ એક બેઠક યોજાઈ હતી, અને ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોની બનેલી સમિતિ દ્વારા સુપરત કરાયેલા અહેવાલ પર વિચારણા કર્યા પછી, ૨૦૦૫ ના નિયમોના નિયમ ૨૧ ની જોગવાઈના અસરકારક અમલીકરણ માટે, નોટિસના બદલામાં ત્રણ મહિનાનો પગાર આપીને ૧૮ ન્યાયિક અધિકારીઓને અકાળે નિવૃત્ત કરવા માટે ગુજરાત સરકારને ભલામણ કરવામાં આવી હતી.

૧૩ .આખરે, આવી ભલામણો સ્વીકારવામાં આવી હતી અને ગુજરાત સરકારના કાયદા વિભાગ દ્વારા ગુજરાતના રાજ્યપાલના હુકમથી અને તેમના નામે તારીખ ૧૮.૦૭.૨૦૧૬ નું જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું.

**હાઈકોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણ અને રાજ્યપાલ દ્વારા સત્તાના**

**ઉપયોગનો વ્યાપ :**

૧૪ .ઉપરોક્ત જાહેરનામાને પડકારતાં અમારી સમક્ષ ઉપસ્થિત કરવામાં

આવેલી સૌથી પ્રથમ અને મુખ્ય તકરાર એ છે કે તે કાયદાકીય સત્તા વિનાનું છે, કારણ કે રાજ્યપાલને ભલામણ પૂરી પાડવામાં આવી ન હતી અને તેના બદલે, તે રાજ્ય સરકારને પૂરી પાડવામાં આવી હતી. અમે સંબંધિત નિયમો અને કાનૂની દાખલાઓના પ્રકાશમાં આ રજૂઆતની સંગીનતાની તપાસ કરી છે. નિઃશંકપણે, તારીખ ૧૮.૦૭.૨૦૧૬ નું જાહેરનામું કાયદા વિભાગના નાયબ સચિવ દ્વારા સહી કરાયેલ “ગુજરાતના રાજ્યપાલના હુકમથી અને તેમના નામે” બહાર પાડવામાં આવેલ છે.

૧૫ .૨૦૦૫ ના સદર નિયમોના નિયમ ૨૧ ની જોગવાઈઓનો સહારો લઈને અરજદારને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરવામાં આવ્યા છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે : –

“નિયમ – ૨૧. પેન્શનના હેતુ માટે અમુક સેવાનો ઉમેરો.

સિવિલ જજ અથવા ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ તરીકે નિમાયેલા વકીલ, અનુક્રમે ત્રણ વર્ષ અથવા સાત વર્ષથી વધુ ન હોય તેટલો તેમણે બારમાં વિતાવેલો વાસ્તવિક પ્રેક્ટિસનો સમયગાળો, વયનિવૃત્તિ પેન્શન માટેની અર્હતા પ્રાપ્ત સેવા તરીકે ગણવા માટે હકદાર રહેશે.

પરંતુ શરત એ છે કે જ્યાં સુધી તેઓ અન્યથા વિકલ્પ ન પસંદ કરે ત્યાં સુધી આ નિયમોના અમલની તારીખ પહેલાં નિમાયેલા ન્યાયિક અધિકારીઓને ગુજરાત સિવિલ સર્વિસ (પેન્શન)

રૂલ્સ, ૨૦૦૨ ના લાભો લાગુ પડવાનું ચાલુ રહેશે.

(૧) આ નિયમોમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જો રાજ્યપાલનો એવો અભિપ્રાય હોય કે તેમ કરવું જાહેર હિતમાં છે, તો હાઈકોર્ટની ભલામણ પર, સેવાનો કોઈપણ સભ્ય કે જેણે ૫૦ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરી હોય તેને ત્રણ મહિનાથી ઓછી ન હોય તેવી લેખિત નોટિસ આપીને અથવા આવી નોટિસના બદલામાં ત્રણ મહિનાનો પગાર અને ભથ્થાં આપીને નિવૃત્ત કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર રાજ્યપાલ પાસે રહેશે.

(૨) પેટા-નિયમ (૧) હેઠળ સેવાના કોઈ સભ્યને જાહેર હિતમાં નિવૃત્ત કરવા જોઈએ કે કેમ તે અંગે ઓછામાં ઓછી ત્રણ વખત વિચારણા કરવામાં આવશે, એટલે કે, જ્યારે તેઓ ૫૦ વર્ષ, ૫૫ વર્ષ અને ૫૮ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરવાના હોય ત્યારે.

પરંતુ શરત એ છે કે પેટા-નિયમ (૨) માંની કોઈપણ બાબત સેવાના કોઈ સભ્ય અંગે તેમાં ઉલ્લેખિત સમય સિવાય અન્ય કોઈપણ સમયે વિચારણા કરવામાં અવરોધરૂપ બનશે તેવું અર્થઘટન કરવામાં આવશે નહીં.”

૧૬ .આમ, નિયમ ૨૧ ના પેટા-નિયમો (૧) અને (૨) ની જોગવાઈઓનું સાદું અને સરળ વાંચન સ્પષ્ટપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે હાઈકોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણો પર, ૫૦ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરનાર કોઈપણ ન્યાયિક અધિકારી અથવા સેવામાંથી કોઈપણ સભ્યને નિવૃત્ત કરવાનો સંપૂર્ણ

અધિકાર રાજ્યપાલ પાસે છે. ૨૦૦૫ ના સદર નિયમોના નિયમ ૨ ના ખંડ (બી) અને (સી) મુજબ, “સરકાર” શબ્દનો અર્થ “ગુજરાત સરકાર” અને “રાજ્યપાલ” શબ્દનો અર્થ “ગુજરાતના રાજ્યપાલ” થાય છે. સદર નિયમોના નિયમ ૪ મુજબ, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ અને સિવિલ જજની કેડર માટે નિમણૂક સત્તાધિકારી ગુજરાત સરકાર છે, અને સિનિયર સિવિલ જજની કેડર માટે તે હાઈકોર્ટ છે.

૧૭ .તે બાબત નિર્વિવાદ છે કે ચેમ્બરે સમિતિનો અહેવાલ સ્વીકાર્યો હતો અને, ત્યારબાદ, તારીખ ૧૪.૦૭.૨૦૧૬ ના રોજ યોજાયેલી તેની બેઠકમાં, રિટ અરજદારની અકાળે નિવૃત્તિની ભલામણ ગુજરાત સરકારને કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. તેના અનુસંધાનમાં, સદર જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું.

૧૮ .ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૬૬ રાજ્યપાલને સત્તાઓ સોંપવાની પરવાનગી આપે છે, સિવાય કે જ્યાં સુધી એવો કોઈ પ્રસંગ ન ઉપસ્થિત થાય કે જેમાં રાજ્યપાલે પોતે નિર્ણય લેવો પડે. અનુચ્છેદ ૧૬૩ અને ૧૬૬ ની જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે:

“૧૬૩. રાજ્યપાલને સહાય કરવા અને સલાહ આપવા માટે  
મંત્રીમંડળ

(૧) રાજ્યપાલને તેમના કાર્યો બજાવવામાં સહાય કરવા અને  
સલાહ આપવા માટે, મુખ્યમંત્રીના વડપણ હેઠળ એક  
મંત્રીમંડળ રહેશે, સિવાય કે જ્યાં સુધી આ બંધારણ દ્વારા

અથવા તે હેઠળ રાજ્યપાલે પોતાના કાર્યો અથવા તે પૈકીનું કોઈપણ કાર્ય પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કરવાનું જરૂરી હોય.

(૨) કોઈ બાબત એવી છે કે જેના સંબંધમાં આ બંધારણ દ્વારા અથવા તે હેઠળ રાજ્યપાલે પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કામ કરવાનું જરૂરી છે કે કેમ તેવો કોઈ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય, તો રાજ્યપાલનો પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી લેવાયેલો નિર્ણય આખરી રહેશે, અને રાજ્યપાલ દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ બાબતની કાયદેસરતા સામે એવા આધારે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાશે નહીં કે તેમણે પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કામ કરવું જોઈતું હતું અથવા ન જોઈતું હતું.

(૩) મંત્રીઓએ રાજ્યપાલને કોઈ સલાહ આપી હતી કે કેમ, અને જો આપી હોય તો કઈ આપી હતી, તે પ્રશ્નની કોઈપણ અદાલતમાં તપાસ કરવામાં આવશે નહીં.

**૧૬૬ :** રાજ્ય સરકારના કામકાજનું સંચાલન

(૧) રાજ્ય સરકારની તમામ કારોબારી કાર્યવાહી રાજ્યપાલના નામે કરવામાં આવેલી હોવાનું દર્શાવવામાં આવશે.

(૨) રાજ્યપાલના નામે કરવામાં આવેલા અને અમલમાં મૂકવામાં આવેલા હુકમો અને અન્ય દસ્તાવેજો રાજ્યપાલ દ્વારા બનાવવામાં આવનારા નિયમોમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તે રીતે

પ્રમાણિત કરવામાં આવશે, અને તે રીતે પ્રમાણિત કરવામાં આવેલા હુકમ અથવા દસ્તાવેજની કાયદેસરતા સામે એવા આધારે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાશે નહીં કે તે રાજ્યપાલ દ્વારા કરવામાં આવેલો અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવેલો હુકમ અથવા દસ્તાવેજ નથી.

(૩) રાજ્ય સરકારના કામકાજના વધુ સુગમ વ્યવહાર માટે અને મંત્રીઓ વચ્ચે સદર કામકાજની ફાળવણી માટે, જ્યાં સુધી તે એવું કામકાજ ન હોય કે જેના સંબંધમાં રાજ્યપાલે આ બંધારણ દ્વારા અથવા તે હેઠળ પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કામ કરવાનું જરૂરી હોય, ત્યાં સુધી રાજ્યપાલ નિયમો બનાવશે.”

૧૯ .તે બાબત નિર્ધારિત છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૩) હેઠળ ઘડવામાં આવેલા ૧૯૯૦ ના સદર નિયમો હેઠળ કોઈપણ મંત્રી અથવા અધિકારી દ્વારા લેવાયેલો નિર્ણય રાજ્યપાલનો નિર્ણય ગણાય છે. આવી સત્તાઓ ૧૯૯૦ ના સદર નિયમો હેઠળ, વધુ ખાસ કરીને તેના નિયમ ૮ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવી છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે : –

“૮. રાજ્યપાલને આપવામાં આવેલી તમામ સલાહ માટે મંત્રીમંડળ સામૂહિક રીતે જવાબદાર રહેશે, પછી ભલે તે કોઈ વ્યક્તિગત મંત્રી દ્વારા તેમના હવાલા સંબંધિત બાબત પર આપવામાં આવી હોય અથવા મંત્રીમંડળની બેઠકમાં ચર્ચાના પરિણામે હોય કે પછી અન્ય કોઈપણ રીતે.”

૨૦ .૧૯૯૦ ના સદર નિયમોના નિયમ ૧૨ અને ૧૩, જે નીચે મુજબ પંચાય

છે : -

“૧૨. રાજ્ય સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી કરવામાં આવેલા અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવેલા તમામ હુકમો અથવા દસ્તાવેજો રાજ્યપાલ દ્વારા અથવા તેમના હુકમથી કરવામાં આવેલા અથવા તેમના નામે અમલમાં મૂકવામાં આવેલા હોવાનું દર્શાવવામાં આવશે.

૧૩ . રાજ્ય સરકારનો દરેક હુકમ અથવા દસ્તાવેજ સચિવ, અધિક સચિવ, વિશેષ સચિવ, સંયુક્ત સચિવ, નાયબ સચિવ, અન્ડર સેક્રેટરી, મદદનીશ સચિવ અથવા સેક્શન ઓફિસર દ્વારા અથવા સરકાર દ્વારા તે વતી વિશેષ રીતે સત્તા આપવામાં આવી હોય તેવા અન્ય અધિકારી દ્વારા સહી કરવામાં આવશે અને આવી સહી આવા હુકમ અથવા દસ્તાવેજનું યોગ્ય પ્રમાણીકરણ ગણાશે.”

૨૧ .આમ, રાજ્ય સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી કરવામાં આવેલા અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવેલા તમામ હુકમો અથવા દસ્તાવેજો ફરજિયાતપણે રાજ્યપાલના નામે કરવા જરૂરી છે. વધુમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાજ્ય સરકારનો દરેક હુકમ અથવા દસ્તાવેજ સચિવ, અધિક સચિવ, વિશેષ સચિવ, સંયુક્ત સચિવ, નાયબ સચિવ, અન્ડર સેક્રેટરી, મદદનીશ સચિવ અથવા સેક્શન ઓફિસર દ્વારા અથવા સરકાર

દ્વારા તે વતી વિશેષ રીતે સત્તા આપવામાં આવી હોય તેવા અન્ય અધિકારી દ્વારા સહી કરી શકાય છે. આવી સહી આવા હુકમ અથવા દસ્તાવેજનું યોગ્ય પ્રમાણીકરણ ગણાશે.

**૨૨ .**સર્વોચ્ચ અદાલતે મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વિ. ડૉ. યશવંત ત્ર્યંબક, (૧૯૯૬) ૨ એસ.સી.સી. ૩૦૫ ના કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે: –

“૧૦. પ્રથમ પ્રશ્ન પર આવતાં, સામાવાળા પર બજાવવામાં આવેલા હુકમ પર માત્ર એક નજર નાખતાં, એ સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે તે સરકારના અન્ડર સેક્રેટરીની સહી દ્વારા યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત થયેલ છે અને તેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૨) માં સમાવિષ્ટ આવા હુકમની કાયદેસરતા અંગે ન્યાયિક તપાસ પરનો અવરોધ લાગુ પડશે. જે હુકમ રાજ્યપાલના નામે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હોય અને યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત થયેલ હોય તેની સામે કોઈપણ અદાલતમાં એવા આધારે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાતો નથી કે તે રાજ્યપાલ દ્વારા કરવામાં આવેલ અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવેલ નથી. સદર દસ્તાવેજ પર સહી કરવા માટે પ્રમાણીકરણ નિયમો હેઠળ અધિકૃત સંબંધિત સેક્રેટરી અથવા અન્ડર સેક્રેટરીની સહી રાજ્યપાલની સંમતિ તેમજ સંબંધિત મંત્રી દ્વારા આપવામાં આવેલી સલાહની સ્વીકૃતિ દર્શાવે છે. સામાવાળાનો એવો કેસ નથી અને આ અદાલતમાં સામાવાળા તરફે ઉપસ્થિત શ્રી જૈને એવી દલીલ કરી ન હતી કે પ્રશ્નવાળો હુકમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૨) ના અર્થ હેઠળનો હુકમ નથી. પરંતુ શ્રી જૈનના જણાવ્યા અનુસાર, નિયમો હેઠળ રાજ્યપાલ મંજૂરી આપવા માટે

સત્તાધિકારી હોવાથી અને રાજ્યપાલે મંજૂરી આપી ન હોવાથી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬ ના પેટા-અનુચ્છેદ (૨) માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધ લાગુ થઈ શકે નહીં અને તપાસ કરવાની અદાલતોની સત્તા છીનવાઈ જતી નથી. અમે સામાવાળા તરફે ઉપસ્થિત શ્રી જૈનની આ દલીલ સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ.

૧૧ . \*\*\* \*\*

૧૨ . \*\*\* \*\*

૧૩ . આ સ્થિતિ હોવાથી અને રાજ્યપાલના હુકમથી સરકારના અન્ડર સેક્રેટરી દ્વારા સહી કરાયેલા ખાતાકીય કાર્યવાહી શરૂ કરવાના હુકમ સામે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૨) હેઠળ જોગવાઈ કર્યા મુજબ રાજ્યપાલ દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવેલો હુકમ નથી તેવા આધારે પડકારવા સામે રક્ષણ પ્રાપ્ત થયેલ છે. આથી, ટ્રિબ્યુનલ તેની કાયદેસરતા ચકાસવા માટે સંપૂર્ણપણે અસમર્થ હતી. વાસ્તવમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૨) ને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા બિલકુલ ધ્યાને લેવામાં આવ્યો નથી. અમારા મતે, રાજ્યપાલે સદર હુકમ અમલમાં મૂક્યો નથી તેવા આધારે તેને રદ કરવામાં ટ્રિબ્યુનલે સંપૂર્ણપણે ભૂલ કરી હતી. પ્રથમ પ્રશ્ન પરના અમારા તારણને ધ્યાનમાં લેતાં અપીલ સફળ થવા માટે બંધાયેલી છે, છતાં અમે બીજા પ્રશ્નની પણ તપાસ કરવી યોગ્ય માનીએ છીએ."

૨૩ . સર્વોચ્ચ અદાલતે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬(૨) ની જોગવાઈઓની તપાસ કરતી વખતે, એવું ઠરાવ્યું છે કે રાજ્યપાલના નામે

વ્યક્ત કરાયેલા અને યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત કરાયેલા હુકમ સામે કોઈપણ અદાલતમાં એવા આધારે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય નહીં કે તે રાજ્યપાલ દ્વારા કરવામાં આવ્યો ન હતો અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો ન હતો. સદર દસ્તાવેજ પર સહી કરવા માટે પ્રમાણીકરણ નિયમો હેઠળ અધિકૃત સંબંધિત સચિવ અથવા અન્ડર સેક્રેટરીની સહી, રાજ્યપાલની સંમતિ અને સંબંધિત મંત્રી દ્વારા આપવામાં આવેલી સલાહની સ્વીકૃતિ બંને દર્શાવે છે.

૨૪ .અરજદાર દ્વારા જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે માનનીય ન્યાયમૂર્તિ (નિવૃત્ત) શ્રી રમેશ અમૃતલાલ મહેતા (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ગુજરાત લોકાયુક્ત એક્ટ, ૧૯૮૬ ની જોગવાઈઓ અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૩ હેઠળ રાજ્યપાલને આપવામાં આવેલી સત્તાઓની ચકાસણી કરતી વખતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૪૧. આમ, જ્યાં રાજ્યપાલ રાજ્યના વડા તરીકે કાર્ય કરે છે, ત્યાં બંધારણ હેઠળ રાજ્યપાલને વિવેકાધિકાર આપતાં હોય તેવા નિર્દિષ્ટ ક્ષેત્રો સિવાય, તેમના દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર મંત્રીમંડળની સહાય અને સલાહ પર જ થવો જોઈએ, કારણ કે રાજ્યપાલ બંધારણની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ તમામ કારોબારી અને અન્ય સત્તાઓના રક્ષક હોવાના કારણે તેમણે પોતાની ઔપચારિક બંધારણીય સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર

પોતાના મંત્રીમંડળની સહાય અને સલાહ પર તથા તેને અનુરૂપ  
જ કરવો જરૂરી છે. તેથી, તેઓ બંધારણના અનુચ્છેદ  
૧૬૬(૩) હેઠળ ઘડવામાં આવેલા રૂલ્સ ઓફ બિઝનેસ હેઠળ  
કાર્ય કરવા માટે બંધાયેલા છે. (જુઓ પુ માયલાઈ હ્વાયછો વિ.  
મિઝોરમ રાજ્ય [(૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૯૨ :  
એ.આઈ.આર. ૨૦૦૫ એસ.સી. ૧૫૩૭].)

\*\*\* \*\*

૪૪ . .....બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૬૬(૩) રાજ્ય  
સરકારના કામકાજના વધુ સુગમ વ્યવહાર માટે અને રાજ્યના મંત્રીઓ  
વચ્ચે આવા કામકાજની ફાળવણી કરવાના હેતુ માટે પણ રાજ્યપાલને  
નિયમો બનાવવાની સત્તા પ્રદાન કરે છે. એવી ઘણી રીતો છે કે જેના દ્વારા  
રાજ્યપાલ પર, અથવા રાજ્યપાલના સંદર્ભમાં સત્તા પ્રદાન કરી શકાય છે,  
જે તેમને રાજ્યપાલ તરીકેના તેમના પદની રૂએ સદર સત્તાનો ઉપયોગ  
કરવા સક્ષમ બનાવશે. તેથી, એ વાત નિર્વિવાદ છે કે રાજ્યપાલ દ્વારા  
તેમના હોદ્દાની રૂએ વાપરી શકાય તેવી તમામ સત્તાઓ માત્ર મંત્રીમંડળની  
સહાય અને સલાહ અનુસાર જ વાપરી શકાય છે, સિવાય કે જ્યાં સુધી  
બંધારણ સ્પષ્ટપણે અથવા કદાચ આવશ્યક ગર્ભિતાર્થ દ્વારા અન્યથા  
જોગવાઈ કરતું હોય.”

૨૫ .રજિસ્ટ્રાર (એડમિન), હાઈકોર્ટ ઓફ ઓરિસ્સા, કટક વિ. શિશિર કાંત  
સતપથી, ૧૯૯૯ (૭) એસ.સી.સી. ૭૨૫ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ

અદાલતની બંધારણીય બેંચે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૧૫. શ્યામલાલ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૩૬૯ : (૧૯૫૫) ૧ એસ.સી.આર. ૨૬] થી લઈને હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેયર ફોર રાજસ્થાન વિ. રમેશ ચંદ પાલીવાલ [(૧૯૯૮) ૩ એસ.સી.સી. ૭૨ : ૧૯૯૮ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૭૮૬] સુધીના આ અદાલતના ચુકાદાઓનું અવલોકન કરતાં, ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ કરવાની બાબતમાં હાઈકોર્ટની સત્તા અંગે કોઈ પણ વ્યક્તિ માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકે છે. તે નિષ્કર્ષ એ છે કે હાઈકોર્ટને ન્યાયિક સેવાના સભ્યો પર શિસ્ત વિષયક નિયંત્રણ તેમજ વહીવટી નિયંત્રણ અનન્ય રીતે સોંપવામાં આવેલ છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેઓ ન્યાયિક સેવાના સભ્યો પર વહીવટી અને શિસ્ત વિષયક નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરતી વખતે બરતરફી, દૂર કરવા, હોદ્દો ઘટાડવા અથવા સેવામાંથી સમાપ્તિના હુકમો પણ પસાર કરી શકે છે. નિઃશંકપણે, માત્ર હાઈકોર્ટ જ બરતરફી, દૂર કરવા, હોદ્દો ઘટાડવા અથવા સેવામાંથી મુક્ત કરવાના સંબંધમાં તપાસ શરૂ કરવા, તપાસ હાથ ધરવા અને નિર્ણય લેવા માટે હકદાર છે, પરંતુ આવા નિર્ણયનો અમલ કરવા માટેનો ઔપચારિક હુકમ હાઈકોર્ટની ભલામણ પર માત્ર રાજ્યપાલ

દ્વારા જ પસાર કરવાનો રહેશે. આ અદાલતના ચુકાદાઓની હારમાળા દ્વારા ફરીથી એ સુસ્થાપિત થયેલ છે કે હાઈકોર્ટની ભલામણ રાજ્ય સરકાર/રાજ્યપાલ માટે બંધનકર્તા છે (જુઓ ઈન્દર પ્રકાશ આનંદ કેસ [(૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૮૭૭ : ૧૯૭૬ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૩૭૨] માં ફરો ૧૮).”

૨૬ .આમ, અગાઉની ચર્ચાનો સાર એ છે કે, જો સરકારનું પગલું અને હુકમ/જાહેરનામું અનુચ્છેદ ૧૬૬(૨) અને ૧૯૮૦ ના સદર નિયમોના નિયમ ૧૨ અને ૧૩ અનુસાર વિધિવત પ્રમાણિત થયેલ હોય, તો એક નિર્ણાયક અને અખંડનીય પૂર્વધારણા ઊભી થાય છે કે તે નિર્ણય સંબંધિત નિયમો અનુસાર યોગ્ય રીતે લેવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટની ભલામણ રાજ્ય સરકાર/રાજ્યપાલ માટે બંધનકર્તા છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૩(૧) ના મુખ્ય ખંડમાં દર્શાવવામાં આવેલા અપવાદો, વિધાનમંડળને રાજ્યપાલ દ્વારા બજાવવાના અમુક કાર્યો, કાં તો તેમની વિવેકબુદ્ધિથી, અથવા મંત્રીમંડળથી સ્વતંત્ર રહીને અન્ય સત્તાધિકારીઓની સલાહ લઈને બજાવવા માટે તેમને સોંપવાની મંજૂરી આપે છે. હાલના કેસમાં, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, અરજદારે ફુલ કોર્ટના નિર્ણયને અથવા ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોની બનેલી સમિતિના તારણોને પડકાર્યા નથી. આ અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશોની ત્રણ સભ્યોની સમિતિ અને ફુલ કોર્ટે અરજદારના સેવા રેકૉર્ડની ચકાસણી કરી

હતી અને ત્યારબાદ, તેમની મુદત પૂર્વે નિવૃત્તિ માટેના કેસની રાજ્ય સરકારને ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ અને સિવિલ જજની કેડર માટે નિમણૂક સત્તાધિકારી અંગેના નિયમ જ મુજબ, તે ગુજરાત સરકાર છે. તેથી, હાઈકોર્ટે રાજ્ય સરકારને ભલામણ મોકલી હતી, અને આખરે રાજ્યપાલ દ્વારા ભલામણ સ્વીકારવામાં આવ્યા અને મંજૂર કરવામાં આવ્યા પછી તેમના હુકમથી અને નામે જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. સમગ્ર પ્રક્રિયામાં અમને કોઈપણ નિયમો અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૩ અને ૧૬૬ ની જોગવાઈઓનું કોઈ ઉલ્લંઘન જણાતું નથી, તેથી ગુજરાતના રાજ્યપાલના નામે બહાર પાડવામાં આવેલું જાહેરનામું અમારી સમક્ષ રજૂ કરાયેલા કારણોસર રદ કરી શકાય નહીં. અરજદાર દ્વારા પી.ડી. ગોયલ (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર મૂકવામાં આવેલો આધાર હાલના કેસની હકીકતોને દૂર-દૂર સુધી પણ લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે સદર કેસમાં, હાઈકોર્ટે ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ પસાર કર્યા પછી, નિમણૂક સત્તાધિકારી એવા રાજ્યપાલે સબ-જજ અધિકારીને પૂર્વવર્તી અસરથી નિવૃત્ત કર્યા હતા.

### **મુદત પૂર્વે નિવૃત્તિની ન્યાયિક સમીક્ષાનો વ્યાપ:**

૨૭ . એ બાબત વિવાદમાં નથી કે સમિતિએ અરજદારના સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડની તપાસ કરી હતી, અને છેલ્લા પાંચ વર્ષની તેમની કામગીરી નબળી જણાઈ હતી, અને આમ, ૫૬ વર્ષ અને ૦૮ મહિનાની વયે પહોંચતાં તેમને મુદત

પૂર્વે નિવૃત્ત કરવામાં આવ્યા હતા. અમે આ તબક્કે નીચેના કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત કરાયા મુજબ ફરજિયાત/મુદત પૂર્વે નિવૃત્તિના મુદ્દા પરના કાનૂની દાખલાઓનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ.

(૧) વિશ્વનાથ પ્રસાદ સિંહ વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.સી. ૩૦૫:

સર્વોચ્ચ અદાલત ફરિયાદના આધારે ૫૮ વર્ષની વયના અધિકારીની ફરજિયાત નિવૃત્તિના નિર્ણય પર વિચારણા કરી રહી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતના પૂર્ણ પીઠના ચુકાદાએ શ્રેણીબદ્ધ ચુકાદાઓ ધ્યાને લીધા પછી ઠરાવ્યું છે કે હાઈકોર્ટ સામે પક્ષપાત અને બદલ્લરાદાના કોઈપણ આક્ષેપના અભાવમાં, હાઈકોર્ટ દ્વારા રચાયેલા અભિપ્રાયમાં દખલ કરી શકાય નહીં. સદર ચુકાદો મુખ્યત્વે સી.આર. માં સમયસર નોંધો તૈયાર કરવા અને નોંધવાના મુદ્દા પર છે, જેથી ન્યાયિક અધિકારીઓ તેમની કામગીરીમાં સુધારો કરી શકે. સર્વોચ્ચ અદાલતે એમ પણ ઠરાવ્યું છે કે કોઈ અધિકારી અથવા સરકારી કર્મચારીની ફરજિયાત નિવૃત્તિ કોઈ કલંક લગાડતી નથી કારણ કે સરકારી કર્મચારી ખરેખર મેળવેલા પેન્શન અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો મેળવવા માટે હકદાર છે.

એમ પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં સુધી જાહેર હિતમાં ફરજિયાત નિવૃત્તિના હુકમના આધારે રચાયેલો અભિપ્રાય શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વકનો જણાય, ત્યાં સુધી ન્યાયિક મંચ દ્વારા સામાન્ય રીતે સદર અભિપ્રાયમાં દખલગીરી કરી શકાય નહીં અને સદર હુકમ ખૂબ જ મર્યાદિત આધારો જેવા કે હુકમ બદલ્લરાદાપૂર્વકનો

હોવો, કોઈ સામગ્રી વિનાનો હોવો અથવા ગૌણ આધારો પર આધારિત હોવો અથવા સક્ષમ ન હોય તેવી સત્તા દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હોવો, તેના આધારે ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન હોઈ શકે છે. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે જાહેર હિતમાં ફરજિયાત નિવૃત્તિનો ઉદ્દેશ્ય સરકારી કર્મચારીને દંડિત કરવાનો કે સજા કરવાનો નથી પરંતુ બિનઉપયોગી વ્યક્તિઓને બહાર કાઢવાનો છે, જેમણે પોતાના અસંવેદનશીલ, અબુદ્ધિગમ્ય અથવા શંકાસ્પદ વર્તન દ્વારા વહીવટી પ્રવાહને અવરોધીને અથવા સ્થગિતતાને પ્રોત્સાહન આપીને વહીવટ માટે પોતાની ઉપયોગિતા ગુમાવી દીધી છે.

(૨) સ્વરણ સિંહ ચાંદ વિ. પંજાબ સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડ અને અન્ય,  
(૨૦૦૯) ૧૩ એસ.સી.સી. ૭૫૮:

સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે જાહેર હિતમાં ન્યાયિક અધિકારીઓને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરતી વખતે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જરૂરી નથી અને સી.આર. (ગુપ્ત અહેવાલ) માંની પ્રતિકૂળ નોંધો, જેમાં પહોંચાડવામાં ન આવેલી નોંધોનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેને ધ્યાને લઈ શકાય છે. સંબંધિત પેરા નીચે મુજબ છે:

“૧૬. સામાવાળા તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ એવી દલીલ કરશે કે ફરજિયાત નિવૃત્તિના કેસમાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જરૂરી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે કોઈ બદલ્લશાદાનો આક્ષેપ ન હોય. કસૂરવાર સામેનો આક્ષેપ માત્ર એટલો જ ન હતો કે તેનામાં પ્રામાણિકતાનો અભાવ હતો પરંતુ

તે સેવામાં ચાલુ રાખવા માટે પણ અયોગ્ય હતો. અમારા મતે,  
તે ટિપ્પણીઓ કલંકરૂપ સ્વરૂપની છે. આ એવો કેસ પણ નથી  
કે જ્યાં કર્મચારીની કામગીરીમાં સતત ઘટાડો થયો હોય.

૧૭ . \*\*\*                      \*\*\*                      \*\*\*

૧૮ . .... આમ, જ્યારે કોઈ હુકમ કાયદાકીય બદલરાદાથી દૂષિત  
હોય, ત્યારે ન તો તે અંગે કોઈ કથન કરવાની જરૂર રહે છે કે ન તો તેના  
કડક પુરાવાનો આગ્રહ રાખવામાં આવે છે. આવો હુકમ ગેરકાયદેસર  
હોવાથી સંપૂર્ણપણે બિન-ટકાઉ રહેશે.”

(૩) નવલ સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૩) ૮  
એસ.સી.સી. ૧૧૭:

સર્વોચ્ચ અદાલતે ફરજિયાત નિવૃત્તિ દ્વારા ન્યાયિક અધિકારીને નિવૃત્ત  
કરવાના વ્યાપ અને સત્તાની તપાસ કરતી વખતે નીચે મુજબ નોંધ્યું છે:

“૨. શરૂઆતમાં જ, એ પુનરોચ્ચાર કરવો જરૂરી છે કે ન્યાયિક  
સેવા એ કોઈ નોકરીના અર્થમાં સેવા નથી. ન્યાયાધીશો  
રાજ્યની સાર્વભૌમ ન્યાયિક સત્તાનો ઉપયોગ કરીને પોતાની  
ફરજો બજાવે છે. તેમની પ્રામાણિકતા અને સચ્ચાઈ શંકાથી પર  
હોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. તે તેમની એકંદર  
પ્રતિષ્ઠામાં પ્રતિબિંબિત થવી જોઈએ. વધુમાં ન્યાયિક સેવાનું  
સ્વરૂપ એવું છે કે તે શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતા ધરાવતી અથવા

જેમણે પોતાની ઉપયોગિતા ગુમાવી દીધી હોય તેવી વ્યક્તિઓને સેવામાં ચાલુ રાખવાનું પોસાય તેમ નથી. જો આવું મૂલ્યાંકન હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશોની સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોય અને રિટ પિટિશનમાં તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હોય, તો ખૂબ જ અપવાદરૂપ સંજોગો સિવાય, આ અદાલત તેમાં દખલ કરશે નહીં, ખાસ કરીને એટલા માટે કે ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ સત્તાતંત્રના વ્યક્તિલક્ષી સંતોષ પર આધારિત છે.

૬ . ભરથરી પ્રસાદનો કેસ પણ તે જ પ્રકારનો છે. તેમના ગુપ્ત અહેવાલો દર્શાવે છે કે તેમની સામે વિવિધ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા હતા અને વિવિધ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી. વર્ષ ૧૯૭૫-૭૬ ના ગુપ્ત અહેવાલમાં, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે કેસોનો નિકાલ નબળો હોવાનું અને ચુકાદા સરેરાશ ગુણવત્તાના હોવાનું અવલોકન કર્યું હતું. વર્ષ ૧૯૭૮-૭૯ અને ૧૯૮૦-૮૧ માટે, નિકાલ ધોરણ કરતાં નીચો હોવાનું જણાયું હતું. એકવાર તેમની સામે આરોપીની ગેરહાજરીમાં દોષસિદ્ધિનો ચુકાદો આપતી વખતે અને જામીનપત્રો તથા જામીનદારોને મુક્ત કરતી વખતે ચૂક કરવા બદલ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો, જે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૩૫૩ નું ઉલ્લંઘન હતું. આ માટે તેમને ભવિષ્યમાં સાવચેત રહેવા જણાવાયું હતું. વર્ષ ૧૯૯૪-

૯૫ માટે, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે તેમની પ્રામાણિકતા શંકાસ્પદ હોવાની અને એકંદર આકારણી નબળી હોવાની નોંધ કરી હતી. આ નોંધો સામેની અપીલકર્તાની રજૂઆત પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. વર્ષ ૧૯૯૭-૯૮ માટે, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે તેમની સામે પ્રતિકૂળ નોંધો આપી હતી. ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે તેમની અલ્હાબાદથી બીજા સ્ટેશને બદલી કરવા માટે પણ વિનંતી કરી હતી. અપીલકર્તાની બાદમાં અલ્હાબાદથી બદલી કરવામાં આવી હતી. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે અપીલકર્તાએ બદલીના આદેશોનું પાલન કર્યું નહોતું પરંતુ બદલીના આદેશો મળ્યા પછી પણ તેમણે કેસોનો નિર્ણય કરવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. આ બાબત બાદમાં વહીવટી સમિતિ દ્વારા વિચારણામાં લેવામાં આવી હતી.”

સર્વોચ્ચ અદાલતે વૈકુંઠ નાથ દાસ અને અન્ય વિ. ચીફ ડિસ્ટ્રિક્ટ મેડિકલ ઓફિસર, બારીપદા અને અન્ય, (૧૯૯૨) ૨ એસ.સી.સી. ૨૯૯ ના કેસમાં પૂર્ણ પીઠના ચુકાદાને ધ્યાને લીધો છે અને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૩૪. ઉપરોક્ત ચર્ચા પરથી નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો ઉપસી આવે છે:

(૧) ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ એ કોઈ સજા નથી. તેમાં કોઈ કલંક નથી કે ન તો કોઈ ગેરવર્તણૂકનું સૂચન છે.

(૨) સરકારી કર્મચારીને ફરજિયાતપણે નિવૃત્ત કરવો જાહેર

હિતમાં છે તેવો અભિપ્રાય બાંધીને સરકાર દ્વારા હુકમ પસાર કરવાનો હોય છે. આ હુકમ સરકારના વ્યક્તિલક્ષી સંતોષ પર પસાર કરવામાં આવે છે.

(૩) ફરજિયાત નિવૃત્તિના હુકમના સંદર્ભમાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોને કોઈ સ્થાન નથી. આનો અર્થ એ નથી કે ન્યાયિક ચકાસણી સંપૂર્ણપણે બાકાત છે. હાઈકોર્ટ કે આ અદાલત અપીલ અદાલત તરીકે આ બાબતની તપાસ કરશે નહીં, પરંતુ જો તેઓને ખાતરી થાય કે હુકમ (એ) બદલરાદાપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો છે અથવા (બી) તે કોઈ પુરાવા પર આધારિત નથી અથવા (સી) તે મનસ્વી છે – એ અર્થમાં કે આપેલ સામગ્રી પર કોઈ વાજબી વ્યક્તિ જરૂરી અભિપ્રાય બાંધી શકે નહીં; ટૂંકમાં, જો તે વિકૃત હુકમ હોવાનું જણાય, તો તેઓ દખલ કરી શકે છે.

(૪) સરકારે (અથવા સમીક્ષા સમિતિએ, જે કેસ હોય તે મુજબ) આ બાબતમાં નિર્ણય લેતા પહેલાં સેવાના સમગ્ર રેકૉર્ડ પર વિચાર કરવો પડશે – અલબત્ત પછીના વર્ષોના રેકૉર્ડ અને કામગીરીને વધુ મહત્વ આપવાનું રહેશે. આ રીતે વિચારણામાં લેવાના રેકૉર્ડમાં ગુપ્ત રેકૉર્ડ/ચારિત્ર્ય પત્રકોની સાનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ બંને નોંધોનો સ્વાભાવિકપણે સમાવેશ થશે. જો સરકારી કર્મચારીને પ્રતિકૂળ નોંધો હોવા છતાં ઉચ્ચ હોદ્દા પર

બઢતી આપવામાં આવે, તો આવી નોંધો તેમની તીવ્રતા ગુમાવે છે, ખાસ કરીને, જો બઢતી ગુણવત્તા (પસંદગી) પર આધારિત હોય અને વરિષ્ઠતા પર આધારિત ન હોય.

(૫) માત્ર એ દર્શાવવા પર કે તેને પસાર કરતી વખતે પહોંચાડવામાં ન આવેલી પ્રતિકૂળ નોંધો પણ ધ્યાને લેવામાં આવી હતી, અદાલત દ્વારા ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવાને પાત્ર નથી. તે સંજોગ આપમેળે દખલગીરી માટેનો આધાર બની શકે નહીં. માત્ર ઉપર (૩) માં દર્શાવેલા આધારો પર જ દખલગીરી માન્ય છે. આ પાસાંની ચર્ચા ઉપર પેરા ૨૯ થી ૩૧ માં કરવામાં આવી છે.

\*\*\*      \*\*\*      \*\*\*

૮ . અપીલકર્તા નવલ સિંહની નિમણૂક ૧૯૭૨ માં કરવામાં આવી હતી. વર્ષ ૧૯૭૫-૭૬, ૧૯૭૬-૭૭ ના ગુપ્ત અહેવાલોમાં, એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે તેમના ન્યાયિક કાર્યમાં સુધારાની જરૂર છે. વર્ષ ૧૯૮૦-૮૧ માટે, તેમનું ન્યાયિક કાર્ય સરેરાશ ગુણવત્તાનું હતું. વર્ષ ૧૯૮૪-૮૫ માટે, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે તેમને સારા અધિકારી તરીકે મૂલ્યાંકન આપ્યું હતું. વર્ષ ૧૯૮૬-૮૭ માટે, તેમની પ્રામાણિકતા અંગે ફરિયાદો હતી. આ હેતુ માટે, એવા કેસોનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો કે જેમાં તેમણે ગંભીર ગુનાઓમાં જામીન મંજૂર કર્યા હતા. જો કે, શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતાના સંબંધમાં, અપીલકર્તાની રજૂઆત સ્વીકારવામાં આવી

હતી અને અધિકારીની પ્રામાણિકતા અંગે શંકા કરવાનું કોઈ કારણ નથી તેવું ઠરાવીને તેને બદલવામાં આવી હતી. ફરીથી, વર્ષ ૧૯૯૦-૯૧ માટે, એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે વચગાળાના હુકમો/મનાઈહુકમોના સંબંધમાં, તેમને વધુ સાવચેત રહેવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો; એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રામાણિકતા શંકાસ્પદ હતી અને એકંદર આકારણી નબળી હતી. તેમની રિવિઝન પર, તેમની પ્રામાણિકતા અંગેની પ્રતિકૂળ નોંધો એવું ઠરાવીને રદ કરવામાં આવી હતી કે સંબંધિત વર્ષ દરમિયાન અપીલકર્તા તેમની પ્રામાણિકતાને લગતી ખાતાકીય તપાસ પેનિંગ હોવાથી સસ્પેન્ડ હતા પરંતુ વહીવટી સમિતિ દ્વારા તેમને દોષમુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. ફરીથી, એવા દાખલાઓ છે જે દર્શાવે છે કે ત્યારબાદ વિવિધ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી. તેનો સંદર્ભ લેવો જરૂરી નથી. સસ્પેન્શન રદ કરવા માટેની તેમની અરજી પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. જો કે, બાદમાં, સસ્પેન્શનનો હુકમ રદ કરવામાં આવ્યો હતો.

૯ . \*\*\*      \*\*\*      \*\*\* માન્ય રાખવામાં આવેલ

૧૦ . \*\*\*      \*\*\*      \*\*\*

૧૧ . તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે સ્ક્રિનિંગ કમિટીએ સેવાના ભૂતકાળના રેકૉર્ડ; ચારિત્ર્ય પત્રક અને અપીલકર્તાઓ સંબંધિત અન્ય બાબતોની તપાસ કર્યા પછી એવો અભિપ્રાય આવ્યો હતો કે તેઓ ૫૮ વર્ષની વય પછી સેવામાં ચાલુ રાખવા માટે યોગ્ય નથી.

૧૨ . ઉપર વર્ણવેલી હકીકતો પરથી, જો આપણે હાઈકોર્ટના વ્યક્તિલક્ષી સંતોષ સામે અપીલમાં બેઠા હોઈએ તો પણ, એવું કહી શકાય નહીં કે અપીલકર્તાઓની ફરજિયાત નિવૃત્તિના હુકમો કોઈપણ રીતે ભૂલભરેલા કે અન્યાયી છે. વધુમાં, ન્યાયિક અધિકારીની પ્રામાણિકતા પર શંકા કરવા માટેના આધારને હકારાત્મક પુરાવા દ્વારા સાબિત કરવો અશક્ય છે. વર્તમાન પ્રણાલીમાં, ઉચ્ચ અધિકારીના અભિપ્રાય પર આધાર રાખવો જરૂરી છે જેમને સંબંધિત અધિકારીની કામગીરીને નજીકથી જોવાની તક મળી હોય અને સંબંધિત અધિકારી જે એકંદર પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે તે અંગેના તેમના અભિપ્રાયની રચના તેનો આધાર બનશે.

૧૩ . એ પુનરોચ્ચાર કરવો જરૂરી છે કે ન્યાયના પ્રવાહને પ્રદૂષિત થતો અટકાવવા માટે, નિયમો હેઠળ નિર્દિષ્ટ વય/સેવાના નિર્દિષ્ટ વર્ષો પૂર્ણ કર્યા પછી ન્યાયિક અધિકારીઓના સેવા રેકૉર્ડની વારંવાર ચકાસણી દરેક હાઈકોર્ટ દ્વારા ફરજિયાતપણે થવી જોઈએ કારણ કે નીચલી ન્યાયતંત્ર એ ન્યાયિક પ્રણાલીનો પાયો છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે હાઈકોર્ટો નકામા લાકડા (ડેડ-વુડ) અથવા ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીને પ્રદૂષિત કરતી વ્યક્તિઓને બહાર કાઢવા માટે નિયમિતપણે યોગ્ય પગલાં લેશે.”

(જ) આર.સી. ચંદેલ વિ. હાઈકોર્ટ ઓફ એમ.પી. અને અન્ય, (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૫૮:

જે કેસોમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજને સિલેક્શન ગ્રેડ અને સુપર ટાઈમ સ્કેલ આપવામાં આવ્યા હતા, તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે રેકૉર્ડ પર રહેલી

અને અમલમાં રહેલી અગાઉની પ્રતિકૂળ નોંધોને ભૂંસી નાખતા નથી, આ મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

“૨૬. એ સાચું છે કે અપીલકર્તા ૧૯૮૫ માં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ તરીકે કાયમી થયા હતા; તેમને ૨૪.૦૩.૧૯૮૯ થી નીચલો સિલેક્શન ગ્રેડ મળ્યો હતો; તેમને મે, ૧૯૯૯ માં સુપર ટાઇમ સ્કેલ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમને ૨૦૦૨ માં એબવ સુપર ટાઇમ સ્કેલ પણ આપવામાં આવ્યો હતો પરંતુ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ તરીકેની કાયમી નિમણૂક અને સિલેક્શન ગ્રેડ તથા સુપર ટાઇમ સ્કેલની મંજૂરી અગાઉની પ્રતિકૂળ નોંધોને ભૂંસી નાખતી નથી જે રેકૉર્ડ પર રહી છે અને અમલમાં ચાલુ રહી છે. બઢતી અથવા ઈન્કીમેન્ટ કે ઉચ્ચ સ્કેલ આપવાના માપદંડ એ કવાયત કરતાં અલગ છે જે હાઇકોર્ટ દ્વારા ન્યાયિક પ્રણાલી માટે ન્યાયિક અધિકારીની સતત ઉપયોગિતાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે હાથ ધરવામાં આવે છે. પ્રણાલીમાં ન્યાયિક અધિકારીની સતત ઉપયોગી સેવા માટેની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે, હાઇકોર્ટે સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડ ધ્યાને લેવો જરૂરી છે.

ન્યાયિક અધિકારીની એકંદર પ્રોફાઇલ એ માર્ગદર્શક પરિબળ છે. શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતા, પ્રશ્નાસ્પદ પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા અને ઉપયોગિતામાં ઊંચા ઉતરતા લોકો સેવાની જરૂરી લંબાઈ અથવા વય પ્રાપ્ત કર્યા પછી સેવાનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર નથી.

૨૭ . \*\*\*

\*\*\*

\*\*\*

૨૮ . \*\*\*

\*\*\*

\*\*\*

૨૯ . ન્યાયિક સેવા એ કોઈ સામાન્ય સરકારી સેવા નથી અને ન્યાયાધીશો સામાન્ય અર્થમાં કર્મચારી નથી. ન્યાયાધીશો જાહેર હોદ્દો ધરાવે છે; તેમનું કાર્ય રાજ્યના આવશ્યક કાર્યોમાંનું એક છે. પોતાના કાર્યો અને ફરજો બજાવવામાં, ન્યાયાધીશો રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. ન્યાયાધીશ જે હોદ્દો ધરાવે છે તે જાહેર વિશ્વાસનો હોદ્દો છે. ન્યાયાધીશ નિર્દોષ પ્રામાણિકતા અને અક્ષુણ્ણ સ્વતંત્રતા ધરાવનાર વ્યક્તિ હોવા જોઈએ. તેઓ ઉચ્ચ નૈતિક મૂલ્યો સાથે અંતરથી પ્રામાણિક હોવા જોઈએ. જ્યારે કોઈ પક્ષકાર કોર્ટરૂમમાં પ્રવેશે છે, ત્યારે તેને સુરક્ષિત લાગવું જોઈએ કે જે ન્યાયાધીશ સમક્ષ તેની બાબત આવી છે, તેઓ નિષ્પક્ષપણે અને કોઈપણ પ્રભાવ વિના ન્યાય આપશે. ન્યાયાધીશ પાસેથી અપેક્ષિત વર્તણૂકનું ધોરણ સામાન્ય માણસ કરતાં ઘણું ઊંચું હોય છે. આ કોઈ બહાનું નથી કે સમાજમાં ધોરણો ઘટી ગયા હોવાથી સમાજમાંથી આવતા ન્યાયાધીશો પાસેથી ન્યાયાધીશ માટે જરૂરી ઉચ્ચ ધોરણો અને નૈતિક દૃઢતાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. સીઝરની પત્નીની જેમ ન્યાયાધીશ પણ શંકાથી પર હોવા જોઈએ. ન્યાયિક પ્રણાલીની વિશ્વસનીયતા તેના સંચાલનકર્તા ન્યાયાધીશો પર નિર્ભર છે. લોકશાહીના વિકાસ માટે અને કાયદાના શાસનને ટકાવી રાખવા માટે, ન્યાય પ્રણાલી અને ન્યાયિક પ્રક્રિયા મજબૂત હોવી જોઈએ અને પ્રત્યેક ન્યાયાધીશે તેમના ન્યાયિક

કાર્યો પ્રામાણિકતા, નિષ્પક્ષતા અને બૌદ્ધિક સચ્ચાઈ સાથે બજાવવા જોઈએ."

(૫) રાજેન્દ્ર સિંહ વર્મા (મૃત્યુ પામેલ) વારસદારો મારફત અને અન્ય વિ. લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર (એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) અને અન્ય, (૨૦૧૧) ૧૦ એસ.સી.સી. ૦૧:

સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુદ્દા પર અને ન્યાયિક અધિકારીની શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતાના ગ્રેડિંગને ધ્યાનમાં રાખીને તેમને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરવાના મુદ્દા પર શ્રેણીબદ્ધ ચુકાદાઓ ધ્યાને લીધા પછી આ મુજબ ઠરાવ્યું છે:

"૧૬૨. ઉપર દર્શાવેલ આ અદાલતના ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠના બે ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવી દલીલ કે પ્રામાણિકતા સંબંધિત પ્રતિકૂળ નોંધો કે જેના સંબંધમાં રજૂઆત કરવાની કોઈ તક આપવામાં આવી ન હતી અથવા પેનિંગ રજૂઆત પર વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી, ફરજિયાત નિવૃત્તિના હુકમો કાયદાની દ્રષ્ટિએ ખામીયુક્ત હતા, તે સ્વીકારી શકાય નહીં. તેથી, સદર દલીલ આથી ફગાવી દેવામાં આવે છે.

XXX XXX XXX

૧૮૯ . એવી દલીલ કે જે સામગ્રીના આધારે અપીલકર્તાઓને "'સી' શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતા" આપવામાં આવી હતી તે સામગ્રી પૂરી પાડવામાં

આવી ન હતી અને તેથી, ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવાને પાત્ર છે, તેમાં કોઈ તથ્ય નથી. સામાન્ય રીતે અને સંદર્ભ અનુસાર 'સામગ્રી' (મટીરીયલ) શબ્દનો અર્થ તત્ત્વ, બાબત, ચીજવસ્તુ, કોઈ પદાર્થ, ભૌતિકતા, માધ્યમ, ડેટા, હકીકતો, માહિતી, આંકડા, નોંધો વગેરે થાય છે. જ્યારે આ અદાલત એ તપાસી રહી હોય કે હાઈકોર્ટ સમક્ષ એવી કોઈ 'સામગ્રી' હતી કે જેના આધારે અપીલકર્તાઓના ગુપ્ત અહેવાલોમાં પ્રતિકૂળ નોંધો નોંધવામાં આવી હતી, ત્યારે આ 'સામગ્રી' તત્ત્વ, બાબત, ડેટા, માહિતી વગેરે સાથે સંબંધિત છે. ન્યાયિક અધિકારીના કેસ પર વિચાર કરતી વખતે 'સામગ્રી' ને માત્ર લેખિત ફરિયાદો અથવા ન્યાયિક અધિકારીની પ્રામાણિકતા તરફ આંગળી ચીંધતા 'મૂર્ત' પુરાવા પૂરતી મર્યાદિત રાખવી જરૂરી નથી. આવા કેસોમાં આવો પુરાવો ઉપલબ્ધ ન પણ હોઈ શકે.

૧૯૦ . આર.એલ. બુટાઈલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૧૯૭૦) ૨ એસ.સી.સી. ૮૭૬ માં આ અદાલતે અવલોકન કર્યા મુજબ, પ્રતિકૂળ નોંધ નોંધતા પહેલાં સંબંધિત અધિકારીને સુનાવણીની તક આપવી જરૂરી નથી. સદર કેસમાં, પ્રતિકૂળ નોંધ કરવામાં આવે તે પહેલાં તપાસ જરૂરી રહેશે તેવી દલીલ એવી ગેરસમજથી પીડાતી હોવા તરીકે ફગાવી દેવામાં આવી હતી કે આવી નોંધ ઠપકાની સજા સમાન છે. સદર ચુકાદામાં આ અદાલત દ્વારા સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે કે પ્રતિકૂળ નોંધ કરવી એ સજા લાદવા સમાન નથી કે જેના માટે તપાસ હાથ ધરવી અથવા

સંબંધિત સરકારી કર્મચારીને સાંભળવાની વાજબી તક આપવી જરૂરી બને. વધુમાં એવા કિસ્સામાં કે જ્યાં હાઇકોર્ટની ફુલ કોર્ટ કોઈ અધિકારીની ફરજિયાત નિવૃત્તિની ભલામણ કરે છે, ત્યાં હાઇકોર્ટે ન્યાયિક ક્ષેત્રે તે હુકમને રદ કરવામાં ભારે સાવધાની અને વિચારશીલતા દાખવવી પડશે કારણ કે તે હાઇકોર્ટના તમામ ન્યાયાધીશોની બનેલી સભા છે કે જેઓ આ પ્રશ્નની તપાસ કરે છે અને શક્ય છે કે તમામ કેસોમાં ન્યાયિક અધિકારીની શંકાસ્પદ પ્રામાણિકતા અંગે પુરાવા ઉપલબ્ધ ન થાય.

૧૯૧ . હાઇકોર્ટ ઓફ પંજાબ એન્ડ હરિયાણા રજિસ્ટ્રાર જનરલ મારફત વિ. ઈશ્વર ચંદ જૈન અને અન્ય, (૧૯૯૯) ૪ એસ.સી.સી. ૫૭૯ માં આ અદાલતે અવલોકન કર્યા મુજબ, કેટલીકવાર, ફુલ કોર્ટે તમામ ન્યાયાધીશોની સામૂહિક શાણપણ પર કાર્ય કરવું પડે છે અને જો કોઈ કર્મચારીની સામાન્ય પ્રતિષ્ઠા સારી ન હોય, ભલે તેની સામે કોઈ મૂર્ત સામગ્રી ન હોય, તેમ છતાં તેને જાહેર હિતમાં ફરજિયાત નિવૃત્તિ આપી શકાય છે અને આવા હુકમની ન્યાયિક સમીક્ષા માત્ર મર્યાદિત આધારો પર જ માન્ય છે. ભ્રષ્ટ હોવાની પ્રતિષ્ઠા અધિકારીના વર્તન પર ગાઢ અને અણપહોંચ વાદળો એકઠા કરે છે અને ધુમાડા કરતાં પણ વધુ ઝડપથી ફુખ્યાતિ મેળવે છે. કેટલીકવાર તેને રેકૉર્ડનો ભાગ બનાવવા માટે નક્કર અથવા સામગ્રીરૂપ પુરાવા ન પણ હોય. તેથી, ગુપ્ત અહેવાલ લખતા રિપોર્ટિંગ અધિકારી અથવા સક્ષમ નિયંત્રણ અધિકારી માટે પુરાવા દ્વારા સમર્થિત ઊણપોના ચોક્કસ દાખલાઓ આપવાનું અવ્યવહારુ બનશે.

૧૯૨ . સામાન્ય રીતે, પ્રામાણિકતા પર પ્રતિબિંબિત થતી પ્રતિકૂળ નોંધ એ મનમાં એકસાથે રમતા બહુવિધ પરિબલોના પરિણામરૂપ છાપોની રચના પર આધારિત હશે. જો કે પરિસ્થિતિના ખૂબ જ સ્વરૂપમાં ધારણાઓ ભિન્ન હોઈ શકે છે પરંતુ ગુપ્ત પત્રકોમાંની નોંધોને ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન કરવામાં અશક્યતાની નજીકની મુશ્કેલી રહેલી છે. કેટલીકવાર, જો કોઈ કર્મચારીની સામાન્ય પ્રતિષ્ઠા સારી ન હોય, ભલે તેની સામે કોઈ મૂર્ત સામગ્રી ન હોય, તેમ છતાં તેને જાહેર હિતમાં ફરજિયાત નિવૃત્ત કરી શકાય છે. કોઈ ન્યાયિક અધિકારીને ચોક્કસ વય પછી ચાલુ રાખવાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરવા માટે યોગ્ય સત્તાધિકારીને સોંપવામાં આવેલી ફરજ સંપૂર્ણ છે. જો તે સત્તાધિકારી શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વક એવો અભિપ્રાય બાંધે કે કોઈ ચોક્કસ અધિકારીની પ્રામાણિકતા શંકાસ્પદ છે, તો અદાલતો સમક્ષ તે અભિપ્રાયની શુદ્ધતાને પડકારી શકાય નહીં. જ્યારે હાઈકોર્ટના વહીવટી પક્ષે આવા બંધારણીય કાર્યનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના પર કોઈપણ ન્યાયિક સમીક્ષા માત્ર ભારે સાવચેતી અને વિચારશીલતા સાથે જ થવી જોઈએ અને તે ઘણા નોંધાયેલા ચુકાદાઓમાં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત માપદંડો સુધી સખત રીતે મર્યાદિત હોવી જોઈએ. જ્યારે યોગ્ય સત્તાધિકારી શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વક અભિપ્રાય બાંધે છે કે ન્યાયિક અધિકારીની ફરજિયાત નિવૃત્તિ જાહેર હિતમાં છે, ત્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ કોર્ટ અથવા અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલત સદર હુકમમાં દખલ કરશે નહીં.”

“૧૯૪. અગાઉ નોંધેલી સ્વીકૃત હકીકતો પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રથમ ઇન્સ્પેક્ટીંગ જજનો એક અહેવાલ હતો કે જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમને અપીલકર્તાઓની પ્રમાણિકતા પર આક્ષેપ કરતી ફરિયાદો મળી હતી. એવી ધારણા બાંધવી યોગ્ય રહેશે નહીં કે ઇન્સ્પેક્ટીંગ જજે સદર શેરાઓ સામાન્ય કે તરંગી રીતે લખ્યા હતા. કાયદેસર રીતે એવી ધારણા બાંધવી જોઈએ કે ઇન્સ્પેક્ટીંગ જજે, આવા ગંભીર સ્વરૂપના શેરાઓ કરતાં પહેલાં, જવાબદારીપૂર્વક કાર્ય કર્યું હતું. ત્યારબાદ, કુલ કોર્ટે સમગ્ર મુદ્દા પર વિચારણા કરી હતી અને અપીલકર્તાઓના એ.સી.આર. નોંધતી વખતે ઇન્સ્પેક્ટીંગ જજના અભિપ્રાયને સમર્થન આપ્યું હતું. એ સર્વવિદિત બાબત છે કે ન્યાયિક અધિકારી વિરુદ્ધ મૌખિક કે લેખિતમાં કરવામાં આવતી ફરિયાદોનો ઇન્સ્પેક્ટીંગ જજ અથવા હાઈકોર્ટ દ્વારા ખૂબ જ સાવચેતીપૂર્વક નિકાલ કરવામાં આવે છે. આવી મોટાભાગની ફરિયાદો ક્ષુદ્રક અને અસંતુષ્ટ તત્વો દ્વારા કરવામાં આવેલી હોય છે તે જાણતા હોવાથી, સામાન્ય રીતે તેને ફગાવી દેવાનું વલણ હોય છે. જો કે, જ્યારે કોઈ ન્યાયિક અધિકારીની પ્રમાણિકતા અંગે શંકા ઊભી થાય, પછી ભલે તે ફરિયાદોના આધારે હોય કે અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી મળેલી માહિતીના આધારે હોય અને તેની તપાસ કરવા માટે એક સમિતિની રચના કરવામાં આવે, જેમ કે પ્રસ્તુત કેસમાં કરવામાં આવ્યું હતું અને સમિતિ તેની પાસે ઉપલબ્ધ વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી માહિતી એકત્રિત કરીને આ કાર્ય હાથ ધરે, જેના આધારે સંબંધિત ન્યાયિક અધિકારી વિશે એક ધારણા બંધાય, ત્યારે અદાલત માટે અનુચ્છેદ

૨૨૬ હેઠળ અથવા આ અદાલત માટે અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આવી પ્રક્રિયામાં હસ્તક્ષેપ કરવો મુશ્કેલ બનશે. ઉપર જણાવેલા પ્રકારની તપાસ પછી સભાનપણે અને તર્કસંગત રીતે રચાયેલો આવો અભિપ્રાય અને છાપ ચોક્કસપણે કોઈ અધિકારીના સંબંધમાં પ્રતિકૂળ અહેવાલ નોંધવા માટે સામગ્રી બનશે. આવી છાપ સહેલાઈથી રચાતી નથી પરંતુ અદાલતની સાવચેતી, વિચાર-વિમર્શ વગેરે પછી રચાય છે અને આમ તે તથ્ય, વિગત, માહિતી વગેરે પર આધારિત કોઈ અધિકારીની પ્રમાણિકતા વિશે શંકા સેવવા માટે સંભાવનાઓની પ્રબળતાનો કેસ છે. તેથી, એવી દલીલ કે કોઈપણ સામગ્રી અથવા આધાર વિના અપીલકર્તાઓના એ.સી.આર. માં પ્રતિકૂળ નોંધો કરવામાં આવી હતી, તે સ્વીકારી શકાય નહીં અને આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

\*\*\* \*\*

૨૧૮ . સમગ્ર સામગ્રીની કાળજીપૂર્વકની વિચારણા કરતાં, એવું ઠરાવવું જોઈએ કે સમિતિ/કુલ કોર્ટ દ્વારા પોતાનો સર્વસંમત અભિપ્રાય રચીને કરવામાં આવેલું મૂલ્યાંકન, ન તો એટલું મનસ્વી છે કે ન તો લહેરી છે કે ન તો એટલું અતાર્કિક કહી શકાય કે જે કોઈપણ હસ્તક્ષેપને વાજબી ઠેરવવા અથવા સમર્થન આપવા માટે આ અદાલતના અંતરાત્માને હચમચાવી નાખે. આવા આકલન, મૂલ્યાંકન અને અભિપ્રાયોની રચનાના કેસોમાં, બહુવિધ પરિબલોની વિશાળ શ્રેણી મહત્વપૂર્ણ અને અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે અને ઉકેલવાના મુદ્દાને અથવા વિચારણા કે દાવો કરવા માટે માંગવામાં આવેલા દાવાઓને નકારવા કે વખાણવા માટે કોઈ એક

પરિબળને અપ્રમાણસર રીતે મોટું કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં. વસ્તુઓની મૂળ પ્રકૃતિમાં જ, કોઈ અસાધારણ કેસ સિવાય કે જ્યાં અદાલતને ખાતરી થાય કે કોઈ વાસ્તવિક અન્યાય, જે ન થવો જોઈતો હતો તે ખરેખર થયો છે, અને માત્ર એટલા માટે નહીં કે અન્ય કોઈ સંભવિત દ્રષ્ટિકોણ હોઈ શકે અથવા સમિતિ/કુલ કોર્ટ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી કવાયત વિશે કોઈને કોઈ ફરિયાદ હોય, કુલ કોર્ટ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી આવી કવાયતને ન્યાયિક સમીક્ષા હેઠળ લાવવી મુશ્કેલ, લગભગ અશક્યતાની નજીક હશે. આમ જોતાં, અને રેકૉર્ડ પરની હકીકતલક્ષી વિગતો અને સામગ્રીની પૃષ્ઠભૂમિમાં વિચારણા કરતાં, આ અદાલત માટે વાદગ્રસ્ત કાર્યવાહીમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની બિલકુલ જરૂર કે ઔચિત્ય નથી. તેથી, ત્રણેય અપીલો નિષ્ફળ જાય છે અને નામંજૂર કરવામાં આવે છે. કેસની હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને, ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી.”

(૬) હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચર ફોર રાજસ્થાન વિ. ભંવર લાલ લામરોર, (૨૦૨૧) ૮ એસ.સી.સી. ૩૭૭:

“૮. મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે શું વહીવટી સમિતિ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા અભિપ્રાયના સ્થાને હાઈકોર્ટ માટે પોતાનો અભિપ્રાય મૂકવો ખુલ્લો હતો, જેની હાઈકોર્ટની કુલ કોર્ટ સમક્ષ ભલામણ કરવામાં આવી હતી, જેના અનુસંધાનમાં ફરજિયાત નિવૃત્તિનો હુકમ જારી કરવામાં આવ્યો હતો.

૯ . ખરેખર, ન્યાયિક પક્ષે હાઇકોર્ટ તેમ કરી શકી હોત, જો તેને જણાયું હોત કે વહીવટી સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણોમાં જેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેવો કોઈ રેકૉર્ડ અથવા સામગ્રી બિલકુલ નહોતી, અથવા સમિતિએ અસંગત સામગ્રી પર આધાર રાખ્યો હતો, અથવા પ્રસ્તુત સામગ્રીની અવગણના કરવામાં આવી હતી અને ફગાવી દેવામાં આવી હતી. વધુમાં, હાઇકોર્ટનો દ્રષ્ટિકોણ સ્વીકાર્ય રહ્યો હોત જો તેને સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા, પ્રક્રિયાનો ભંગ કે જેનાથી સામાવાળા નં. ૧ ને પૂર્વગ્રહ થયો હોય, અથવા અત્યંત અપ્રમાણસર પગલું લાદવામાં આવ્યું હોય તેવું જણાયું હોત. અમે નોંધીએ છીએ કે વહીવટી સમિતિએ તેના અહેવાલમાં સામાવાળા નં. ૧ ની પ્રમાણિકતા અંગેની બાકી રહેલી શિસ્ત વિષયક તપાસ સહિતના સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

૧૦ . કાયદામાં એ સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે સક્ષમ સત્તાધિકારીએ ન્યાયિક અધિકારીના સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડ પર વિચારણા કરવાની હોય છે અને તારક સિંહ વિ. જ્યોતિ બસુ, રિપોર્ટેડ ઇન (૨૦૦૫) ૧ એસ.સી.સી. ૨૦૧ માં પ્રતિપાદિત કર્યા મુજબ, પ્રમાણિકતાનો અભાવ અને ભંગ અંગેનો એકમાત્ર શેરો પણ ન્યાયિક અધિકારીને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરવા માટે પર્યાપ્ત હોઈ શકે છે.

૧૧ . હાઇકોર્ટે આ ચુકાદાની નોંધ લીધી હતી, તેમ છતાં વહીવટી સમિતિ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી સંપૂર્ણ ચકાસણીની અવગણના કરીને, જેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી અને કુલ કોર્ટ સમક્ષ ભલામણ કરવામાં આવી

હતી, સમગ્ર રેકૉર્ડની જાતે તપાસ કરવાનું સાહસ કર્યું હતું. રાજસ્થાન હાયર જ્યુડિશિયલ સર્વિસીસમાં સામાવાળા નં. ૧ ના ચાલુ રહેવાની આવશ્યકતા કે અન્યથા અંગે હાઈકોર્ટની ફુલ કોર્ટ દ્વારા મેળવવામાં આવેલા સંતોષના સ્થાને પોતાનો દ્રષ્ટિકોણ મૂકવો હાઈકોર્ટ માટે ખુલ્લો નહોતો. ઇન્સ્પેક્ટીંગ અથવા પુષ્ટિ કરનાર સત્તાધિકારીની ભૂમિકા સંભાળીને વાર્ષિક ખાનગી અહેવાલો ફરીથી લખવા પણ હાઈકોર્ટ માટે ખુલ્લા નહોતા.

૧૨. એટલું નોંધવું પર્યાપ્ત છે કે સામાવાળા નં. ૧ વિરુદ્ધ શિસ્ત વિષયક તપાસ પેનિંગ હતી જેણે તેમની પ્રમાણિકતા અંગે પ્રશ્નો ઊભા કર્યા હતા. સામાવાળા નં. ૧ નો અગાઉનો સેવા રેકૉર્ડ ન્યાયિક અધિકારી પાસેથી અપેક્ષિત ચોક્કસ ધોરણ કરતાં ઉતરતી કક્ષાનો અને ઓછો જણાયો હતો.

૧૩. રેકૉર્ડ પરથી એ પણ ધ્યાને આવે છે કે સામાવાળા નં. ૧ ની ફરજિયાત નિવૃત્તિના બદલામાં શિસ્ત વિષયક તપાસ પડતી મૂકવામાં આવી હતી. તે વહીવટી સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી અને હાઈકોર્ટની ફુલ કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરાયેલી સંયુક્ત ભલામણ હતી. બંને અવિભાજ્ય હોવાથી, અને ન્યાયિક અધિકારી વિરુદ્ધ આગળ વધવા માટે કાયદામાં સેવા રેકૉર્ડ સાથે પ્રમાણિકતા અંગેનો એકમાત્ર શેરો પર્યાપ્ત હોવાથી, અમે એ સમજવામાં નિષ્ફળ રહીએ છીએ કે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા લેવાયેલા નિષ્કર્ષને મનસ્વી કે સ્પષ્ટપણે ભૂલભરેલો કેવી રીતે કહી શકાય.”

તારણ

૨૮. પ્રસ્તુત કેસમાં, હાઇકોર્ટે ૧૯૯૬ થી ૨૦૧૫ સુધીના અરજદારના સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડ પર વિચારણા કરી છે. અમે પણ તેનું અવલોકન કર્યું છે. સેવા રેકૉર્ડ દર્શાવે છે કે તેમને પ્રતિકૂળ શેરાઓની જાણ કરવામાં આવી છે. વર્ષ ૨૦૦૧, ૨૦૦૯ માં તેમને “સાધારણ” ની જાણ કરવામાં આવી છે. ૨૦૦૬ થી ૨૦૧૦ સુધી તેમનો નિકાલ સાધારણ હતો, અને ૨૦૧૧ થી ૧૫ સુધી તે અપૂરતો છે. મોટાભાગના ત્રિમાસિક ગાળામાં તે કાં તો ‘નબળો’ અથવા ‘અપૂરતો’ છે. અરજદારને આ તમામ ગ્રેડિંગ્સની જાણ કરવામાં આવી હતી, અને તેમણે કોઈપણ મંચ સમક્ષ તેને પડકાર્યા નથી, અને આવા શેરાઓ રેકૉર્ડ પર કાયમ રાખવામાં આવ્યા છે. ન્યાયિક અધિકારીની ફરજિયાત નિવૃત્તિ અંગેનો કાયદો હવે બિલકુલ નવો કે અનિર્ણિત (રેસ ઇન્ટેગ્રા) રહ્યો નથી. જાહેર હિતમાં અથવા વહીવટના હિતમાં ફરજિયાત/મુદત પૂર્વે નિવૃત્તિનો હુકમ એ કોઈ શિક્ષા કે સજા નથી. કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જરૂરી નથી, તેથી કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. સમગ્ર સેવા રેકૉર્ડમાં જાણ ન કરાયેલો એકમાત્ર પ્રતિકૂળ શેરો અથવા શંકાસ્પદ પ્રમાણિકતા જાહેર હિતમાં ન્યાયિક અધિકારીને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરવા માટે પૂરતી છે. કોઈપણ બઢતી અથવા ઉચ્ચ પગાર ધોરણ / સિલેક્શન ગ્રેડની મંજૂરી ફરજિયાત નિવૃત્તિના હુકમ પર કોઈ અસર કરી શકે નહીં. કુલ કોર્ટ, તમામ ન્યાયાધીશોના સામૂહિક વિવેક પર અને કર્મચારી વિરુદ્ધ કોઈપણ મૂર્ત સામગ્રી વિના પણ તેની સામાન્ય પ્રતિષ્ઠાને ધ્યાનમાં રાખીને, જાહેર હિતમાં ન્યાયિક અધિકારીને ફરજિયાત નિવૃત્ત કરી શકે છે અને આવા હુકમની ન્યાયિક સમીક્ષા માત્ર ખૂબ જ મર્યાદિત આધારો

પર જ અનુમતિપાત્ર છે. ન્યાયિક અધિકારી વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી ફરિયાદોની ફાઈલિંગ પણ હાઈકોર્ટના વ્યક્તિલક્ષી સંતોષ અને વિચાર-વિમર્શને આપમેળે ભૂંસી શકતી નથી, જે વિવિધ તબક્કે સાવચેતીપૂર્વકની ચકાસણી અને ગાળણ દ્વારા મેળવવામાં આવ્યો છે. અમે પુનરોચ્ચાર કરી શકીએ છીએ કે ક્યારેક શંકાસ્પદ પ્રમાણિકતા સાબિત કરવા અને તેને રેકૉર્ડનો ભાગ બનાવવા માટે નક્કર અથવા ભૌતિક પુરાવા એકત્રિત કરવા ખૂબ જ મુશ્કેલ હોય છે, અને ગોપનીય અહેવાલ લખતા રિપોર્ટિંગ ઓફિસર અથવા સક્ષમ નિયંત્રક અધિકારી માટે પુરાવા દ્વારા સમર્થિત ચોક્કસ ખામીઓના ઉદાહરણો આપવાનું અવ્યવહારુ બનશે. હાઈકોર્ટની સમગ્ર કવાયત વિશેષ સંજોગોના સિદ્ધાંતમાંથી ઉદ્ભવે છે. વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી માહિતી એકત્રિત કરવાનું કાર્ય હાથ ધરતી વહીવટી સમિતિ દ્વારા રચાયેલા અભિપ્રાય અને ન્યાયિક અધિકારીની પ્રમાણિકતા વિશે રચાયેલી ધારણામાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને છેડછાડ કરી શકાય નહીં, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેને સ્ટેનિંગ કમિટી અને ફુલ કોર્ટ દ્વારા વધુ મંજૂરી આપવામાં આવી હોય. ન્યાયિક અધિકારીની છાપ એ સાવચેતીપૂર્વકની વિચારણા અને ચર્ચા પછી હાઈકોર્ટ દ્વારા રચાયેલી ધારણા પર આધારિત છે, અને તે તથ્ય, વિગત, માહિતી વગેરે પર આધારિત કોઈ અધિકારીની પ્રમાણિકતા વિશે શંકા સેવવા માટે સંભાવનાઓની પ્રબળતા પર આધારિત રહેશે. તેથી, આવા સંજોગોમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા રચાયેલા અભિપ્રાયમાં એ કારણસર હસ્તક્ષેપ કરી શકાય નહીં કે તે કોઈપણ સામગ્રી વિના રચાયો છે. વહીવટી સમિતિ, સ્ટેનિંગ કમિટી અને હાઈકોર્ટની ફુલ કોર્ટના સંતોષ અને

ભલામણમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય નહીં સિવાય કે તે સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા, પ્રક્રિયાના ભંગથી દૂષિત હોય, જેનાથી ન્યાયિક અધિકારીને પૂર્વગ્રહ થયો હોય, અથવા તે ગંભીર અપ્રમાણસર પગલું હોય.

૨૯ . હાઈકોર્ટના નિર્ણય / વિચાર-વિમર્શ અને સંતોષના તમામ પાસાઓ ફક્ત ન્યાયિક અધિકારીઓની એકંદર પ્રતિષ્ઠામાંથી જ ઉદ્ભવે છે. આર.સી. ચંદેલ (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ:

“ન્યાયિક સેવા એ સામાન્ય સરકારી સેવા નથી અને ન્યાયાધીશો સામાન્ય અર્થમાં કર્મચારીઓ નથી. ન્યાયાધીશો જાહેર પદ ધરાવે છે; તેમનું કાર્ય રાજ્યના આવશ્યક કાર્યો પૈકીનું એક છે. પોતાના કાર્યો અને ફરજોના નિર્વહનમાં, ન્યાયાધીશો રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. ન્યાયાધીશ જે પદ ધરાવે છે તે જાહેર વિશ્વાસનું પદ છે. ન્યાયાધીશ દોષરહિત પ્રમાણિકતા અને અક્ષુણ્ણ સ્વતંત્રતા ધરાવતી વ્યક્તિ હોવા જોઈએ. તેઓ ઉચ્ચ નૈતિક મૂલ્યો સાથે સંપૂર્ણપણે પ્રામાણિક હોવા જોઈએ. જ્યારે કોઈ પક્ષકાર કોર્ટરૂમમાં પ્રવેશે છે, ત્યારે તેને સુરક્ષિત લાગવું જોઈએ કે જે ન્યાયાધીશ સમક્ષ તેની બાબત આવી છે, તેઓ કોઈપણ વિચારણાથી પ્રભાવિત થયા વિના નિષ્પક્ષપણે ન્યાય આપશે. ન્યાયાધીશ પાસેથી અપેક્ષિત આચરણનું ધોરણ સામાન્ય માણસ કરતાં ઘણું ઊંચું હોય છે. આ કોઈ

બહાનું નથી કે સમાજમાં ધોરણો ઘટી ગયા હોવાથી, સમાજમાંથી આવતા ન્યાયાધીશો પાસેથી ન્યાયાધીશ માટે જરૂરી ઉચ્ચ ધોરણો અને નૈતિક દૃઢતાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. સીઝરની પત્નીની જેમ, ન્યાયાધીશ પણ શંકાથી પર હોવા જોઈએ. ન્યાયિક વ્યવસ્થાની વિશ્વસનીયતા તેને સંભાળતા ન્યાયાધીશો પર નિર્ભર છે. લોકશાહીના વિકાસ માટે અને કાયદાના શાસનના અસ્તિત્વ માટે, ન્યાય વ્યવસ્થા અને ન્યાયિક પ્રક્રિયા મજબૂત હોવી જોઈએ અને દરેક ન્યાયાધીશે પોતાના ન્યાયિક કાર્યો પ્રમાણિકતા, નિષ્પક્ષતા અને બૌદ્ધિક પ્રામાણિકતા સાથે બજાવવા જોઈએ.”

- ૩૦ . ઉપર દર્શાવ્યા મુજબના ઉચ્ચ ધોરણો/મૂલ્યોનો કોઈપણ ભંગ હાઈકોર્ટ તરફથી ચકાસણીને નોતરશે, અને કોઈપણ ન્યાયિક અધિકારી, કે જેમનું આચરણ / પ્રતિષ્ઠા / વર્તણૂક તેના પર તરાપ મારતી જણાય તો તે ભંગની માત્રાના આધારે, કાં તો શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી અથવા જાહેર હિતમાં ફરજિયાત નિવૃત્તિને આકર્ષિત કરી શકે છે. આમ, સુસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંતને ધ્યાને લેતાં, આ અદાલત હાઈકોર્ટની કુલ કોર્ટના વિવેકમાં ઊંડા ઊતરી શકે નહીં, જેણે અરજદારના સેવા રેકૉર્ડના બહુવિધ પરિબલોને ધ્યાનમાં રાખીને આકલન/મૂલ્યાંકનનો અભિપ્રાય ઘડ્યો છે, ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે અરજદારે હાઈકોર્ટ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા

અથવા બદલાનતનો કોઈ આક્ષેપ કર્યો નથી.

૩૧ . ઉપર્યુક્ત અવલોકનોના પ્રકાશમાં, હાલની રિટ પિટિશન નિષ્ફળ જાય છે.

તે આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે. રૂલ ૨૯ કરવામાં આવે છે. પરિણામ સ્વરૂપે, જોડાયેલી સિવિલ એપ્લિકેશનનો પણ તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(એ. એસ. સુપેરિયા, ન્યાયમૂર્તિ)

(એલ. એસ. પીરઝાદા, ન્યાયમૂર્તિ)

*This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.*

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====